

SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA a DEMOGRAFIA

SLOVAK STATISTICS
and DEMOGRAPHY

3/2018

ročník/volume 28

Recenzovaný vedecký časopis so zameraním na prezentáciu moderných štatistických a demografických metód a postupov.

Scientific reviewed journal focusing on the presentation of modern statistical and demographic methods and procedures.

Článok/Article: 2

Typ článku/Type of article: vedecký článok/scientific article

Strany/Pages: 7 – 24

Dátum vydania/Publication date: 15. júl 2018/July 15, 2018

Branislav BLEHA, Prírodovedecká fakulta UK
Pavel HÁJEK, Krajská správa ČSÚ pre Stredočeský kraj
Boris VAŇO, INFOSTAT

VÝVOJ POČTU A PRÍRASTKOV OBYVATEĽSTVA NA ÚZEMÍ ČESKEJ REPUBLICKY A SLOVENSKEJ REPUBLICKY V OBDOBÍ 1918 – 2017

DEVELOPMENT OF THE POPULATION SIZE AND GROWTH IN THE TERRITORY OF THE CZECH REPUBLIC AND OF THE SLOVAK REPUBLIC IN THE PERIOD 1918 – 2017

ABSTRAKT

Vývoj počtu a prírastkov obyvateľstva priamo závisí od reprodukčného a migračného správania obyvateľstva, ktoré je významne ovplyvňované spoločenskou a ekonomickou situáciou. Veľkosť populácie a hlavne jej štruktúra zasa spätne vplýva na fungovanie spoločnosti. Preto je potrebné sledovať a hodnotiť vývoj počtu a prírastkov obyvateľstva v dlhodobej perspektíve a v širších súvislostiach. Článok hodnotí a porovnáva vývoj počtu a prírastkov obyvateľstva na území Českej republiky a Slovenskej republiky za posledných 100 rokov, teda od vzniku 1. Československej republiky po súčasnosť.

ABSTRACT

A development of the population size and growth depends directly on the reproductive and migration behaviour of the population which is significantly influenced by the social and economic situation. The population size and mainly its structure, in turn, affect the functioning of society. Therefore the population size and growth should be monitored and assessed in a long-term perspective and in wider context. The paper evaluates and compares the population size and growth in the Czech Republic and in the Slovak Republic in the last 100 years, as from the establishment of the 1st Czechoslovak Republic up to the present.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Česká republika, Slovenská republika, počet obyvateľov, prirodzený prírastok obyvateľstva, migračné saldo, celkový prírastok obyvateľstva

KEY WORDS

Czech Republic, Slovak Republic, population size, natural increase of population, net migration, total increase of population

1. ÚVOD

Počet aj prírastky obyvateľstva sú ovplyvňované reprodukčným aj migračným správaním obyvateľstva, ako aj jeho existujúcou vekovou štruktúrou. Zároveň však citlivo reagujú na spoločenský a ekonomický vývoj, ktorý, naopak, spätne ovplyvňujú.

Obdobie od vzniku Československa v roku 1918 až po súčasnosť bolo poznačené mnohými významnými udalosťami, ktoré mali zásadný dosah na politickú, spoločenskú a ekonomickú situáciu v Európe a významne ovplyvnili aj situáciu v Česku a na Slovensku vrátane demografického vývoja. Česko a Slovensko prežili väčšinu tohto turbulentného obdobia v spoločnom štáte, pričom štátoprávne zmeny, ktoré sa týkali oboch krajín, vyplývali do značnej miery práve zo spomínaných

významných udalostí. Aj zvyšné obdobie, keď obidve krajiny fungovali samostatne, bolo a je poznačené vzájomnou blízkosťou a nadštandardnými vzťahmi, či už na medzistátnej alebo medziľudskej úrovni. Táto vzájomná blízkosť mala široký dosah a prejavila sa aj v demografickom vývoji. Zároveň si však obidve krajiny zachovali určité špecifiká, ktoré spolu s externými vplyvmi prispeli k niektorým (aj) demografickým rozdielom.

Cieľom článku je vyhodnotiť a porovnať vývoj počtu a prírůstků obyvatelstva v Česku a na Slovensku za posledných 100 rokov, teda od rozpadu Rakúsko-Uhorska a vzniku Československej republiky až po súčasnosť. Na hodnotenie a porovnanie sa využili základné demografické charakteristiky a nástroje bežnej komparatívnej analýzy. Čo sa týka migračného a celkového prírůstku obyvateľov, nie sú k dispozícii hodnoverné údaje za obdobie 1938 – 1945. Údaje za tieto roky sa v príslušných grafoch nenachádzajú, v historickom kontexte článku sú však zohľadnené, hlavne čo sa týka povojnových zmien a udalostí.

2. VÝVOJ POČTU A PŘÍRŮSTKŮ OBYVATELSTVA NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY

2.1 Přirozený přírůstek

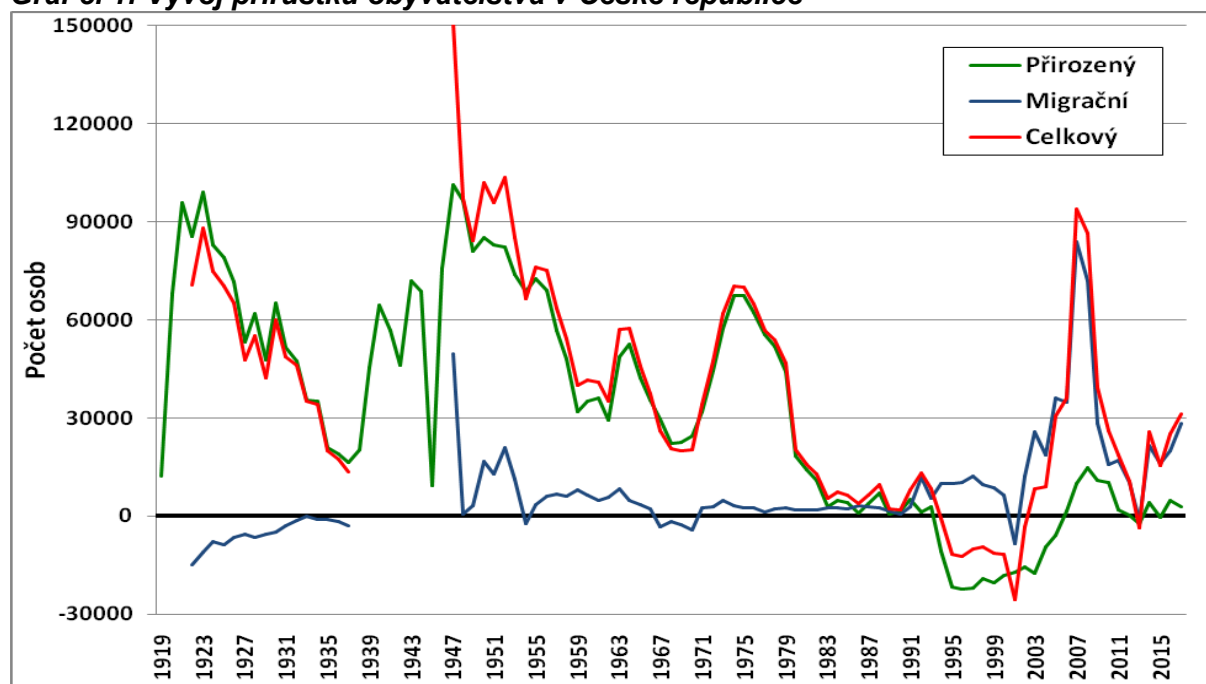
Vývoj přirozeného přírůstku je po celé sledované období odrazem změn v porodnosti a úmrtnosti v návaznosti na celospolečenský vývoj v sociální, ekonomické či politické oblasti. Hodnoty přirozeného přírůstku jsou determinovány vývojem porodnosti a úmrtnosti, které vycházejí z věkové struktury obyvatelstva, tj. početnosti jednotlivých generací, v důsledku demografického vývoje v minulosti (graf č. 1).

Zatímco během 1. světové války zaznamenala Česká republika vysoké hodnoty přirozeného úbytku obyvatelstva (za roky 1915 až 1918 zemřelo v souhrnu o více než 227 tisíc osob více, než kolik se živě narodilo dětí), v poválečném období se situace obrátila a přirozené přírůstky začaly vykazovat poměrně vysoké hodnoty, až do roku 1928 převyšující 50tisícovou hranici. Citelnější pokles nastal v důsledku snížení porodnosti v návaznosti na celospolečenské změny během světové hospodářské krize ve 30. letech.

Období 2. světové války situaci obrátilo a hodnoty přirozeného přírůstku se dostaly zčásti v důsledku kompenzací snížené porodnosti v předcházejícím období na úroveň druhé poloviny 20. let. Na to měla vliv nejen říšská propopulační politika a kompenzace nízké plodnosti v předcházejícím období, ale především snaha vyhnout se nucenému pracovnímu nasazení ve Třetí říši. V návaznosti na vzestup sňatečnosti došlo ke zvýšení plodnosti v krátkém období po vstupu do manželství, snížil se také podíl dětí narozených mimo manželství, kromě toho také do reprodukčního věku vstoupily silné ročníky žen narozené po první světové válce. Od vzniku republiky v roce 1918 lze za rekordní z pohledu přirozeného přírůstku považovat rok 1947, kdy na svět přišlo o více než 101 tisíc dětí více, než kolik zemřelo osob. Na vysokých hodnotách se přirozený přírůstek udržoval až do konce 50. let, kdy došlo k poklesu v důsledku snížení porodnosti jak v návaznosti na legalizaci potratů zákonem z roku 1957, tak i v důsledku méně početné generace žen narozených ve 30. letech, nacházejících se ve věku nejvyšší plodnosti. Nárůst přirozeného přírůstku nastal v důsledku citelného vzestupu

porodnosti následkem provedených opatření populační politiky zaměřených na podporu rodin s dětmi koncem 60. let, mezi lety 1973 a 1978 přesáhl přirozený přírůstek 50tisícovou hranici. Naopak 80. léta se vyznačovala citelným poklesem přirozeného přírůstku, v roce 1983 se dostala jeho hodnota hluboko pod 10tisícovou hranici, v letech 1986 a 1989 převaha živě narozených nad zemřelými dokonce nepřekročila hodnotu tisíc osob. Za příčinu je možné považovat jak nižší plodnost, menší počet žen-rodíček narozených v 60. letech, tak i poměrně vysokou intenzitu úmrtnosti.

Graf č. 1: Vývoj přírůstků obyvatelstva v České republice

Zdroj: ČSÚ

Politické změny na konci 80. let se citelně promítly prostřednictvím změn v ekonomické a sociální oblasti také do demografického vývoje České republiky. Očekávaný nárůst počtu živě narozených dětí a tedy i přirozeného přírůstku prostřednictvím početné generace žen narozených v 70. let se nekonal, plodnost těchto žen byla rozložena do delšího časového intervalu a její intenzita byla mnohem menší než u předchozích generací. Citelně se snížila plodnost žen v nižším věku, která však nebyla kompenzována vzestupem plodnosti věkově starších rodiček.

Kladný setrval přirozený přírůstek v souvislé řadě do roku 1993. V následujícím roce se v důsledku citelného poklesu počtu narozených dětí obrátil do záporných hodnot, což se opakovalo v souvislé řadě až do roku 2005. Vývoj byl alespoň zčásti zmírňován zlepšujícími se úmrtnostními poměry v kombinaci s věkovou strukturou obyvatelstva s dočasně nižším počtem osob ve věku nejvyšší úmrtnosti a tím i poklesem počtu zemřelých osob. Během tohoto 12letého období přišla Česká republika přirozenou cestou v souhrnu o téměř 200 tisíc obyvatel. Nejvyšší přirozený úbytek obyvatelstva převyšující 22 tisícovou hranici byl zaznamenán v letech 1996 a 1997. V důsledku dočasného zvýšení plodnosti v kombinaci s pokračujícím procesem snižování úmrtnosti se v polovině prvního desetiletí 21. století dostal přirozený přírůstek opět do kladných hodnot, což vyvrcholilo v roce 2008 hodnotou 14,6 tisíce osob. Třebaže se přirozený přírůstek v následujících letech udržoval

až na dvě výjimky v letech 2013 a 2015 v kladných hodnotách, proces stárnutí populace a pokles počtu živě narozených dětí v důsledku poklesu počtu žen ve věku nejvyšší plodnosti zapříčinil, že se přirozený přírůstek v tomto období pohyboval na poměrně nízkých hodnotách, od roku 2011 nepřevyšujících 5tisícovou hranici. Kromě toho se do demografického vývoje zčásti promítl také vliv dvou ekonomických recesí v letech 2008 – 2009 a 2012 – 2013, projevující se např. zhoršenou situací na trhu práce a s tím spojeným poklesem atraktivity České republiky pro zahraniční pracovníky, jakož i zhoršení finanční situace rodin. V roce 2017 dosáhla hodnota přirozeného přírůstu necelé 3 tisíce osob.

2.2 Migrace

Roční data týkající se stěhování jsou dostupná s výjimkou let 1922 až 1937 v časové řadě od roku 1950. Vývoj migrace v období mezi světovými válkami je možné alespoň zčásti odvodit z údajů ze sčítání lidu týkajících se předchozího bydliště. Omezená či spíše neexistující datová dostupnost je patrná v období 2. světové války, tj. v době neexistujícího samostatného českého státu okleštěného o více než třetinu svého původního území. To posiluje i skutečnost statisticky neúplně podchytilých masivních přesunů obyvatelstva v důsledku politických rozhodnutí a poválečných reorganizací (graf č. 1).

Třebaže Česká republika po získání samostatnosti získávala nové obyvatele ze Slovenska, závažnější roli hrálo, zvláště v první polovině 20. let, zahraniční stěhování. V prvních poválečných letech se vrátilo do Československa přes 40 tisíc krajanů z USA a na 100 tisíc osob z Rakouska, mírnější reemigrace pokračovala i v pozdějších letech. Největší vystěhovalectví proběhlo v letech 1920 až 1924, kdy do zahraničí (zvláště do USA, Francie a Německa) odešlo přes 110 tisíc lidí, což při imigraci zhruba 50 tisíc osob představovalo migrační ztrátu 60 tisíc lidí [4]. V období 1925 až 1929 činily migrační ztráty necelé 33 tisíce, v letech 1930 až 1937 zhruba 180 tisíc obyvatel (ztrátové saldo zahraniční migrace činilo 110 tisíc). Převážná část emigrace byla vyvolána nepříznivou sociální situací, tj. agrárním přelidněním a nezaměstnaností, často šlo o stěhování za příbuznými odešlými dříve [4]. Snižující se zahraniční emigrace byla důsledkem legislativních omezení přijímajících států ve vztahu k nově přistěhovalým.

Citelné zásahy přinesla 2. světová válka a na jejím konci odsun německy mluvícího obyvatelstva. Celkově se jednalo o přesun asi pěti milionů lidí, nejvíce v historii. Celkem do července 1946 odešlo z celé tehdejší Československé republiky 2 870 tisíc Němců, zůstalo jich jen asi 200 tisíc [4]. V poválečných letech se do České republiky vrátilo 80 až 100 tisíc lidí ze zahraničí, odešlých po roce 1938 nebo žijících někdy již v dalších generacích původních emigrantů (reemigrantů z Volyně, z Rakouska, Francie, Jugoslávie aj.) [4]. Společně s tím probíhalo i dosídlování pohraničí. Do Česka, v převážné míře pak do dosídlovaného pohraničí, se stěhovali i obyvatelé ze Slovenska. Na území pohraničí zabraného v roce 1938 se vrátilo nebo nově přistěhovalo z vnitrozemí již do května 1947 více než 1,1 milionu osob, ze Slovenska přišlo dalších 116 tisíc osob [4].

Od konce 40. let vykazovala Česká republika poměrně vysoká salda stěhování se Slovenskem. Zatímco na počátku 50. let to bylo v průměru téměř 15 tisíc nových obyvatel ročně, ve druhé polovině 50. let pak v průměru okolo 6 tisíc ročně. Mírně vyšší nárůsty (okolo 7 tisíc ročně) je možné sledovat i v 60. letech. Zvláště

na počátku se jednalo o ekonomickou migraci, v důsledku níž se v Česku zvyšoval jak počet Slováků, tak i romského obyvatelstva. V 70. a 80. letech se migrační přírůstky ze Slovenska stabilizovaly na průměrných 3,5 tisících. Celkově získala Česká republika v letech 1950 až 1990 migrací ze Slovenska 234 tisíc obyvatel [4].

Stěhování do zahraničí bylo po roce 1948 značně omezené, z čehož vyplývají i nízké hodnoty přistěhovaných a vystěhovaných osob u zahraniční migrace, v některých letech dokonce nepřevyšující tisíc osob. Výjimkou bylo období 1964 až 1971 se zvýšenou emigrací Němců, možností tzv. kompletování rodin. Mnohem silnější byla nelegální převážně politická emigrace, zvláště ve dvou vlnách, po roce 1948 a pak po roce 1968. Odhaduje se, že bez povolení odešlo v letech 1948 až 1989 z České republiky 340 až 370 tisíc lidí. Po roce 1968 a zvláště v 80. letech nabývala v nelegální emigraci stále větší váhy ekonomická motivace. [4]

Podle oficiálních údajů ztratily České země v letech 1950 až 1989 zahraničním stěhováním (saldo) 70 667 obyvatel, tj. pouhých 1,8 tisíce osob průměrně ročně. Oficiální data byla přitom různě zkreslena zvláště nejednotným započítáváním stěhování cizinců; část z nich statistikou stěhování vůbec neprocházela [4].

Zvrat předznamenala změna politické situace v roce 1989. Migrační přírůstek České republiky přestal být primárně závislý na stěhování ze Slovenska, přistěhovalectví v prvních porevolučních letech posílila i tzv. návratová migrace Čechů, kteří odešli do zahraničí mezi roky 1948 a 1989. Z hlediska trvalého pobytu, za který jsou data za roky 1990 až 2000 sledovány, je možné sledovat poměrně nízké počty vystěhovaných osob do zahraničí (za roky 1994 až 2000 se jednalo v průměru o 850 osob ročně). V souhrnu let 1990 až 2000 získala Česká republika saldem stěhování se zahraničím (včetně Slovenska) celkem 87,7 tisíce osob.

Po rozšíření okruhu osob zahrnutých do migračních statistik o cizince s vízy opravňujícími k pobytu na území České republiky v délce nad 90 dní a cizince s přiznaným azylem došlo ke zvýšení objemu stěhování. Třebaže v letech 2001 a 2013 byla Česká republika migračně ztrátová, v souhrnu je možné po celé období sledovat velké přírůstky stěhováním, zejména pak v letech 2007 (téměř 84 tisíc) a 2008 (71,8 tisíce). V letech 2001 až 2010 činil průměrný roční přírůstek stěhováním téměř 32 tisíc osob, v období let 2011 až 2017 to bylo necelých 16 tisíc. Mezi roky 1990 a 2017 získala Česká republika saldem stěhování 518,4 tisíce osob, z toho 91,2 tisíce ze Slovenska. Problematickým faktorem je jak podhodnocení počtu vystěhovaných osob především v období socialismu, tak i neúplné zdokumentování vystěhovaných osob do zahraničí po roce 1989 v důsledku neodhlašování se z trvalého pobytu na území České republiky.

V souvislosti s tím se na území Česka zvýšil od osamostatnění v roce 1993 do konce roku 2017 počet cizinců z 50 tisíc na téměř 527 tisíc osob, jejich podíl na celkovém obyvatelstvu vzrostl desetinásobně z 0,5 % na 5 %. Koncem roku 2017 žilo na území Česka nejvíce osob se státním občanstvím Ukrajiny (117,5 tisíce), Slovenska (111,8 tisíce), Vietnamu (59,8 tisíce), Ruska (36,8 tisíce), Německa (21,3 tisíce), dvacetitisícovou hranici ještě překročily osoby se státním občanstvím Polska (20,7 tisíce). Vzhledem k věkovému složení a podílu ekonomicky aktivních cizinců v porovnání s celkovou populací je zřejmé, že se jednalo v převážné míře o ekonomické migranty.

2.3 Celkový přírůstek

Jak vyplývá z dostupných údajů, od vzniku samostatného českého státu až do počátku 2. světové války nebyl v žádném roce zaznamenán úbytek obyvatelstva, třebaže nositelem přírůstku byl v období První republiky výhradně přirozený přírůstek. Specifickým bylo období na konci 2. světové války, kdy Česká republika zaznamenala následkem odsunu osob německé národnosti obrovské úbytky obyvatelstva, které se promítly do struktury obyvatelstva a jehož následky jsou patrné dodnes (graf č. 1).

Dostupnější jsou časové řady údajů od roku 1950. Právě v tomto roce a roce 1952 zaznamenala Česká republika rekordní celkové přírůstky (101,9 tisíce, resp. 103,4 tisíce). Vysoké hodnoty je možné sledovat po celá 50. léta (za roky 1950 až 1959 v průměru o 76,1 tisíce ročně), mírný pokles je patrný jak v důsledku nižších migračních, tak i přirozených přírůstků v 60. letech (za roky 1960 až 1969 činil průměrný roční přírůstek 38,2 tisíce osob). Především následkem nárůstu porodnosti a tím i přirozeného přírůstku je možné sledovat celkové roční přírůstky převyšující 60tisícovou hranici v letech 1973 až 1976 (v průměru činil roční přírůstek obyvatelstva za roky 1970 až 1979 výše 52,6 tisíce). 80. léta je možné považovat za období velmi nízkých nárůstů počtu obyvatel (v průměru o necelých 9 tisíc obyvatel ročně). Zatímco v předchozích letech se na celkovém přírůstku podílel téměř výhradně přirozený přírůstek, v tomto období již bylo zastoupení přirozeného v porovnání s migračním přírůstkem čtvrtinové (např. v 70. letech to byly pouze necelá 4 %).

V roce 1983 se celkový přírůstek obyvatelstva propadl pod hranici 10 tisíc osob, což setrvalo s výjimkou roku 1992, kdy přibýlo 13,1 tisíce osob, až do roku 1994, kdy se poprvé v poválečném období celkový přírůstek obyvatelstva změnil v úbytek. Každoroční úbytky obyvatelstva pokračovaly nepřetržitě až do roku 2002. Rekordním byl rok 2001, kdy dosáhl celkový roční úbytek 25,6 tisíce osob. V souhrnu tak ubylo mezi roky 1994 a 2002 celkem 96,2 tisíce obyvatel, s výjimkou roku 2001 pouze v důsledku převahy zemřelých osob nad živě narozenými dětmi.

Příznivý vývoj je možné sledovat s výjimkou roku 2013 v souvislé řadě od roku 2002. Od tohoto roku až do roku 2017 dosáhl v souhrnu celkový přírůstek obyvatelstva výše 452,8 tisíce osob (rekordními byly roky 2007 s přírůstkem 93,9 tisíce a 2008 s 86,4 tisíci obyvatel).

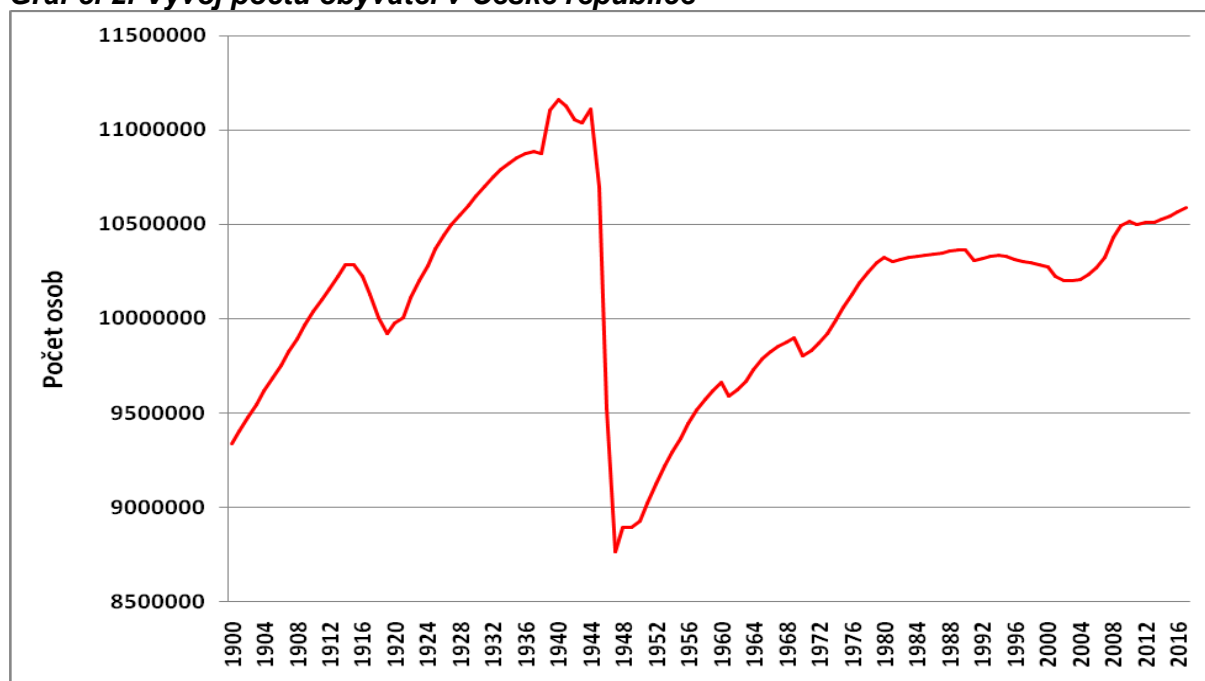
2.4 Počet obyvatel

Počet obyvatel České republiky se mezi roky 1918 a 2017 na první pohled až tak výrazně nezměnil (graf č. 2). Zatímco v roce 1918 žilo na území současné republiky 10,004 milionu obyvatel, koncem roku 2017 to bylo 10,610 milionu, tj. o 606 tisíc osob (resp. 6,1 %) více. Větší výkyvy jsou však patrné v čase. Jestliže v roce 1930 činil počet obyvatel 10,648 milionu, tedy téměř stejně jako v roce 2017, v předvečer 2. světové války v polovině roku 1939 to bylo již 11,106 milionu a koncem roku 1944 pak 11,201 milionu [1]. Odsun německého obyvatelstva však způsobil citelný pokles obyvatelstva až na 8,689 milionu koncem roku 1946.

Z měsíčních bilancí počtu obyvatel je možné sledovat podrobnější vývoj. Devítimilionová hranice byla překonána v květnu 1951, dalších půl milionu obyvatel

přibýlo během 6 let (hranice 9,5 milionu obyvatel byla překonána v dubnu 1957). Pro překonání hranice 10 milionů obyvatel v červenci 1974 bylo zapotřebí 18 let a čtyři měsíce a 10,5 milionu obyvatel žilo dle odhadu prostřednictvím demografické bilance na území republiky v srpnu 2011, po 32 letech a třech měsících. V souhrnu tak byl počet obyvatel na konci roku 2017 v porovnání se stavem na konci roku 1944 o 591 tisíc obyvatel nižší, avšak během období následujícího po odsunu německého obyvatelstva po 2. světové válce se jednalo o nejvyšší početní stav.

Graf č. 2: Vývoj počtu obyvatel v České republice

Zdroj: ČSÚ

3. VÝVOJ POČTU A PRÍRASTKOV OBYVATEĽSTVA NA SLOVENSKU

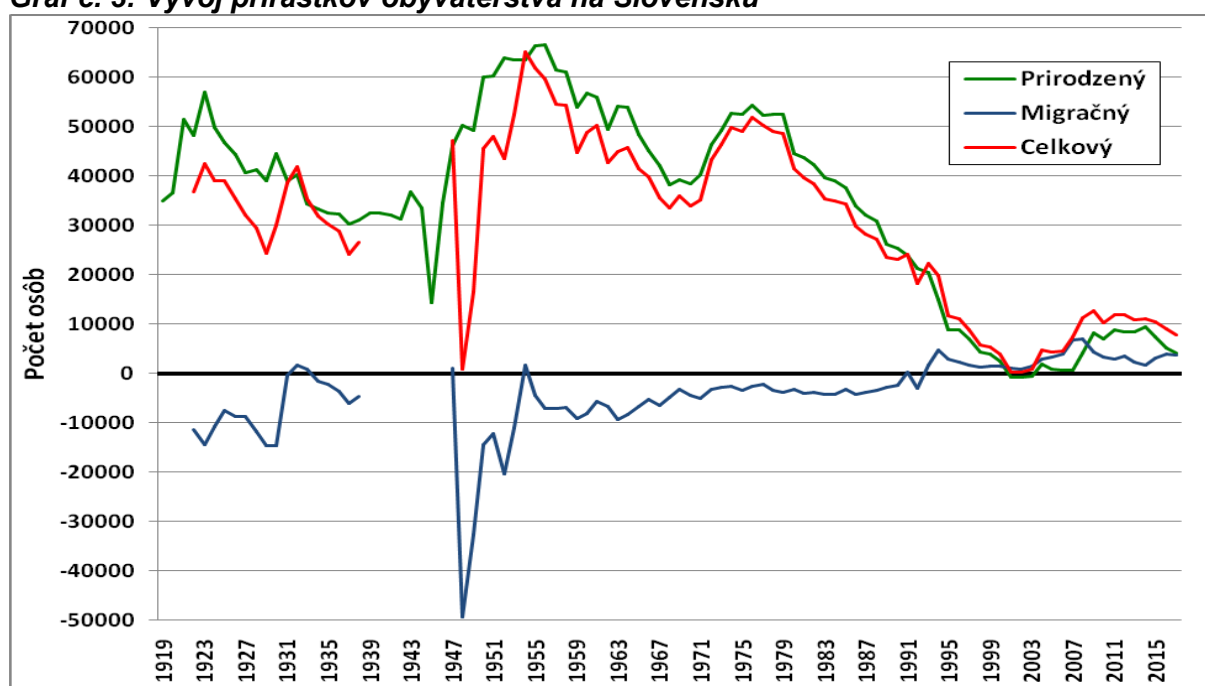
3.1 Prírodný prírastok

Hneď po skončení 1. svetovej vojny a vzniku Československej republiky sa prirodzený úbytok obyvateľstva, ktorý bol evidovaný na území Slovenska počas vojnových rokov, zmenil na prirodzený prírastok. Kladné hodnoty prirodzeného prírastku obyvateľstva sa na Slovensku udržali celých 100 rokov s výnimkou krátkeho obdobia na začiatku 21. storočia. Za posledných 100 rokov sa ročný prirodzený prírastok obyvateľstva na území Slovenska pohyboval od hodnôt tesne pod nulovou hranicou až po necelých 70 tisíc osôb (graf č. 3). Vývoj prirodzeného prírastku sa pomerne dobre prekrýval so spoločensko-politickým vývojom a jeho zmenami. Pri stabilnom vývoji úmrtnosti sa na výkyvoch prirodzeného prírastku podieľal hlavne vývoj plodnosti, ktorý citlivo reagoval na jednotlivé zmeny v spoločenskom vývoji.

Pod tri kladné vrcholy vo vývoji prirodzeného prírastku obyvateľstva na Slovensku počas posledných 100 rokov sa podpísala vysoká plodnosť a v druhej polovici 20. storočia aj početné rodičovské generácie. Ide o obdobia, ktoré priniesli do spoločenského života stabilitu, ktorá je jedným z predpokladov na vysokú plodnosť. Jednotlivé obdobia vysokého prirodzeného prírastku obyvateľstva sú prepojené prostredníctvom vekovej štruktúry obyvateľstva, ktorá cez početné

rodičovské generácie vytvára potenciál na vysokú pôrodnosť. Prvým vrcholom je prvá polovica 20. rokov, ktorá nadväzuje na skončenie 1. svetovej vojny, rozpad Rakúsko-Uhorska a vznik Československa. Druhým obdobím s veľmi vysokým prirodzeným prírastkom obyvateľstva sú 50. roky minulého storočia. Ide predovšetkým o kompenzačné povojnové obdobie, ale svoju úlohu mohla čiastočne zohrať aj nádej spojená s novým politickým režimom, ktorá sa síce nepotvrdila, ale reprodukčné zámery obyvateľstva mohla ovplyvniť hlavne na začiatku 50. rokov [6]. Tretím obdobím s nadpriemernými hodnotami prirodzeného prírastku obyvateľstva sú 70. roky 20. storočia. Do spoločnosti sa po turbulentnom období na konci 60. rokov vrátila stabilita (aj keď len normalizačná). Po ukončení nádejí na politickú zmenu v bývalom Československu sa obyvateľstvo viac či menej dobrovoľne stiahlo z verejného života a uzatváralo sa do rodín. Vtedajšia vládnuca moc tieto trendy podporila aj masívnymi propopulačnými opatreniami [6].

Graf č. 3: Vývoj prírastkov obyvateľstva na Slovensku

Zdroj: ŠÚ SR

Vývoj prirodzeného prírastku zaznamenal za posledných 100 rokov aj tri obdobia výrazného poklesu (graf č. 3). Prvé je spojené s hospodárskou krízou v 30. rokoch minulého storočia a s 2. svetovou vojnou. Málo početné generácie narodené od začiatku 30. rokov až do skončenia druhej svetovej vojny prispeli k nízkej úrovni prirodzeného prírastku v 60. rokoch a následne aj v druhej polovici 80. rokov minulého storočia.

Do vývoja prirodzeného prírastku na Slovensku významne zasiahla zmena politického režimu na konci 80. rokov. Následné transformačné obdobie spojené so zásadnými spoločenskými a ekonomickými zmenami prinieslo významné zmeny aj do reprodukčného správania obyvateľstva. Rodičovský potenciál silných generácií zo 70. rokov minulého storočia zostal do značnej miery nevyužitý a očakávané zvýšenie prirodzeného prírastku na začiatku 90. rokov nenastalo [4]. Naopak silný prepád plodnosti spôsobil, že pokles prirodzeného prírastku obyvateľstva pokračoval intenzívne až do roku 2001, keď dosiahol historicky najnižšie hodnoty. Roky 2001 –

2003 sú zatiaľ jediné od roku 1919, keď bol na Slovensku zaznamenaný prirodzený úbytok obyvateľstva. V roku 2004 sa prirodzený prírastok vrátil do kladných hodnôt a následne sa zvyšoval až na hodnotu tesne pod hranicu 10 tis. osôb v roku 2014. Momentálne sa ročný prirodzený prírastok obyvateľstva na Slovensku pohybuje zhruba na úrovni 5tis. osôb (graf č. 3).

3.2 Migrácia

História zahraničnej migrácie Slovenska z pohľadu Slovenska ako samostatnej krajiny i súčasť väčších historických štátnych útvarov sa dá celkom jednoznačne označiť ako história emigračnej krajiny. Ak hodnotíme posledných 100 rokov, iba približne niečo viac ako desatinu tejto storočnice sprevádzal (oficiálny) migračný prírastok zahraničným sťahovaním, ak za zahraničnú migráciu považujeme aj migráciu do Českej republiky v ére spoločného štátu. Je nevyhnutné tiež zdôrazniť, že do roku 1918 sme zaznamenali veľmi dlhé obdobie extrémnych migračných úbytkov spojených s tzv. Veľkou atlantickou migráciou. Toto obdobie mapujú viaceré prevažne staršie štúdie, avšak štúdia sa venuje až obdobiu od roku 1918.

Medzivojnové obdobie aj obdobie 2.svetovej vojny a prvých rokov po nej možno označiť ako obdobie význačných migrácií, zároveň ako obdobie veľmi nešťastné z dejinného hľadiska. Ide o obdobie, kedy nepodstatnú časť migrácie tvorila migrácia riadená. Prvá význačná vlna sa týkala vystahovania maďarských úradníkov do Maďarska po prvej svetovej vojne. Pomerne podrobne sa tomuto obdobiu venuje štúdia [7]. Z výsledkov štúdie možno vybrať niektoré nasledujúce podstatné skutočnosti. Repatriácie na úrovni okolo 50 tisíc obyvateľov tesne po vzniku ČSR znamenali krátkodobý migračný prírastok, avšak neskôr sa situácia vrátila naspäť k migračným stratám, a to napriek tomu, že jedna zložka emigrácie (do USA) už bola brzdená legislatívne cez reštrikcie prijímajúcej strany a neskôr aj hospodárskou krízou. Spomenutá štúdia odhaduje sumárnu stratu zo zahraničného sťahovania viac ako 100 tisíc osôb v období 1922 až 1938. Vojna a medzivojnové obdobie prirodzene priniesli ďalšie turbulencie vo vývoji migrácie. Nútené deportácie sa stali aj súčasťou vojnového a povojnového vývoja, a týkali sa nemeckého, židovského a rómskeho etnika, po vojne v rámci presídľovania maďarského a rusínskeho etnika. Tieto pohyby zo štatistického pohľadu zvyšovali migračný obrat, znamenali však v konečnom dôsledku predovšetkým štrukturálne zmeny z hľadiska národnostnej resp. etnickej štruktúry obyvateľstva v rámci územia Slovenska.

Obdobie rokov 1948 až 1989 možno označiť ako obdobie zdanlivého „migračného pokoja“, prinajmenej ak ho porovnáme s prvou polovicou 20. storočia. Slovensko oficiálne získavalo obyvateľstvo migráciou až do 80. rokov, pričom išlo o veľmi nízke relatívne zisky, a tiež straty v 80. rokoch boli rovnako veľmi nízke (graf č. 3). Ak však do zahraničnej migrácie zahrnieme toky z a do Českej republiky, Slovensko možno označiť ako pomerne výrazne migračne stratové v celom socialistickom období. Česká republika v jej súčasných hraniciach bola hlavným migračným partnerom Slovenska, resp. hlavnou cieľovou krajinou obyvateľov Slovenska. Oficiálna štatistika v socialistickom období však bola výrazne podhodnotená. Vládny režim, prirodzene nepripustil, aby boli nelegálne emigrácie na Západ súčasťou oficiálnych štatistík, a emigrácia ako taká bola predmetom tvrdých represálií. Napriek tomu počty emigrantov nie sú nijako zanedbateľné, najvýraznejšie sú vlny tesne po udalostiach v roku 1948 a 1968. Počet emigrantov pre celé Československo sa odhaduje na viac

ako pol milióna osôb, pričom Slovensko sa na tom mohlo podieľať približne jednou štvrtinou [4, 5].

Udalosti koncom 80. rokov a na začiatku 90. rokov minulého storočia v súvislosti s pádom železnej opony znamenali úplný „reštart“ v charaktere migrácie, migračných smeroch a dôvodoch migrácie. V prvých rokoch po páde režimu bola zaznamenaná prirodzená vlna návratovej migrácie. Postupne začala klesať aj intenzita migračnej výmeny s Českou republikou (trend sa otočil, na základe oficiálnych údajov migračná výmena s ČR pozitívne ovplyvňuje migračné saldo SR od roku 1994). Rok po vzniku samostatného Slovenska sa začala nová migračná éra trvajúca až do aktuálneho obdobia. Slovensko sa stáva krajinou s migračným prírastkom, kým pre posledných 100 – 150 rokov (v hraniciach súčasného Slovenska) boli typické migračné úbytky, resp. krátke a sporadické periódy nevýrazného migračného prírastku. Podobne ako podhodnotenie emigračnej zložky v socialistickom období, je oficiálna migračná štatistika ovplyvnená nezdokumentovanou zahraničnou emigráciou predovšetkým do krajín západnej Európy a Severnej Ameriky. Vyplýva to z neodhlasovania sa z trvalého pobytu, pričom ale tieto vystahovania sú často dlhodobé resp. trvalé, a predstavujú faktické straty obyvateľstva nielen v kvantitatívnej, ale aj kvalitatívnej rovine – únik mozgov, znížený reprodukčný potenciál v dôsledku odchodu obyvateľov vo veku najvyššej reprodukcie a iné. Tento problém s evidenciou majú v podstate všetky krajiny bývalého východného bloku. Disproporcie potvrdzujú zrkadlové štatistiky v krajinách EÚ a niektoré odborné štúdie [2, 3]. Zároveň je nutné spomenúť, že od roku 2012 nie sú deti narodené v zahraničí, ktoré ich matky registrujú a zároveň prihlásia na trvalý pobyt na Slovensku, evidované v rámci štatistiky pôrodov, ale v rámci prisťahovaných osôb.

Migrácia po roku 1989 má výrazne ekonomický charakter, je predovšetkým pracovne podmienená. Najvýraznejší medzník vo vývoji celkom jednoznačne predstavuje vstup Slovenska do Európskej únie a schengenského priestoru. Po roku 2004 sa migračné saldo výrazne zvyšuje, a je sýtené hospodárskym rozmachom. Pracovnú podmienenosť migrácie potvrdzuje kardinálna zmena trendov po vypuknutí hospodárskej krízy, ktorá okrem iného spustila nezanedbateľnú vlnu návratovej migrácie a pokles oficiálneho migračného prírastku. Zotavenie a opätovný rast hospodárstva, pokles nezamestnanosti na rekordne nízku úroveň sa opäť prejavujú a Slovenská republika zaznamenáva bezprecedentné počty pracujúcich cudzincov z EÚ a z tretích krajín, predovšetkým v krajoch západného Slovenska. Tento nárast sa už dokonca stáva predmetom politickej i spoločenskej diskusie z hľadiska rovnováhy na trhoch práce, nárastu mzdovej úrovne domáceho obyvateľstva a na lokálnej úrovni i z hľadiska sociálnych vzťahov vo vybraných mestách.

3.3 Celkový prírastok

Celkový prírastok obyvateľstva nedosiahol na Slovensku podľa oficiálnych štatistík po roku 1919 nikdy zápornú hodnotu, hoci v roku 1948 a v období 2001 – 2003 sa výrazne priblížil k nulovej hodnote¹ (graf č. 3). Celkový prírastok obyvateľstva

¹ *Problematické zostáva v tomto smere obdobie vojnovej Slovenskej republiky, za ktoré nie sú k dispozícii oficiálne údaje o migračnom salde a obdobie posledných troch desaťročí, keď migračná štatistika prestala odzrkadľovať reálny migračný pohyb osôb v Európe v dôsledku neodhlasovania sa vystahovaných osôb z trvalého pobytu. Dá sa preto predpokladať, že za obidve spomínané obdobia bol skutočný celkový prírastok obyvateľstva na Slovensku (na rozdiel od evidovaného) záporný.*

je za posledných 100 rokov ovplyvnený predovšetkým prirodzeným prírastkom, keďže migračné saldo bolo väčšinu obdobia blízke nule. Výnimkou je len 2. polovica 20. rokov minulého storočia, kedy vznikla vystaňovalecká vlna spojená s nepriaznivou hospodárskou situáciou a obdobie tesne po komunistickom prevrate v roku 1948, ktoré bolo spojené s útekem pred komunistickým režimom. V obidvoch obdobiach zasiahli do vývoja celkového prírastku obyvateľstva aj riadené presuny obyvateľstva (viď. kapitola 3.2). V období okolo rokov 1927 a 1948 sa preto celkový a prirodzený prírastok od seba vzdialili (graf č. 3). Od roku 1951 sú trendy prirodzeného a celkového prírastku identické a hodnoty prirodzeného a celkového prírastku sa líšia len málo. Mierne nižšie hodnoty celkového prírastku počas celej druhej polovice 20. storočia v porovnaní s prirodzeným prírastkom sú spôsobené migračnými stratami Slovenska s Českom, ktoré boli v tom čase ovplyvnené vnútorným sťahovaním v rámci ČSSR. Za zmienku stojí aj obdobie tesne po roku 2000, keď kladné migračné saldo (aj keď nízke) zachránilo SR pred celkovým úbytkom obyvateľstva.

3.4 Počet obyvateľov

Počet obyvateľov s trvalým pobytom na území Slovenska sa za posledných 100 rokov zvýšil z hodnoty 2 779,2 tis. osôb v roku 1918 na 5 443,1 tis. osôb v roku 2017, čo znamená zvýšenie o 2 663,9 tis. osôb, resp. 95,9 % (graf č. 4). Prevládajúci rastúci trend počtu obyvateľov bol od začiatku 20. storočia prerušený len dvakrát – v období 1. a 2. svetovej vojny². Minimálny rast počtu obyvateľov po roku 2000 však možno z dlhodobého pohľadu označiť za stagnáciu (graf č. 4). Medziročné zmeny v počte obyvateľov väčšinou nepresiahli 1 %. Najväčší rast počtu obyvateľov bol na Slovensku v medzivojnovom období počas existencie 1. ČSR a potom v 50. a 70. rokoch minulého storočia. V týchto obdobiach sa medziročné prírastky počtu obyvateľov pohybovali nad hranicou 1 %. Extrémne vysoké medziročné zmeny v počte obyvateľov na Slovensku sú spojené s vojnovými konfliktami. Okrem predvojnových a vojnových rokov bola vyššia medziročná zmena v počte obyvateľov ako 2 % už len v roku 1961 (viac ako 4,9 %) (graf č. 5).

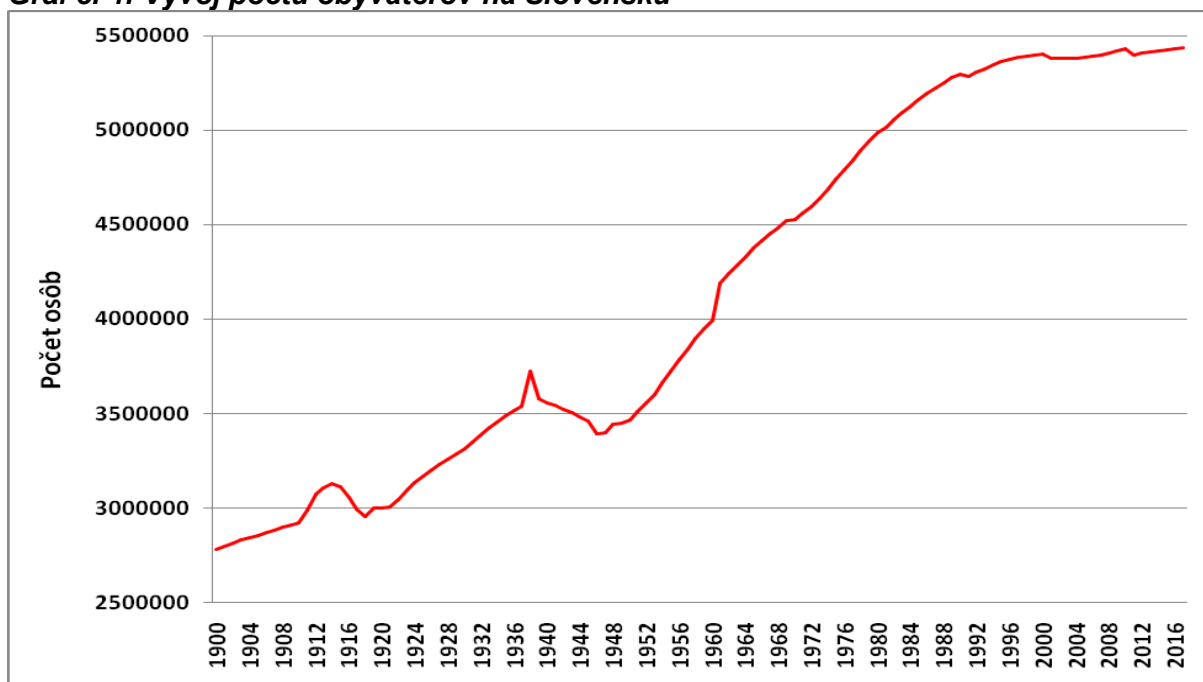
4. POROVNANIE VÝVOJA POČTU A PRÍRASTKOV OBYVATEĽSTVA MEDZI ČESKOM A SLOVENSKOM

4.1 Prirodzený prírastok

Trendy vo vývoji prirodzeného prírastku obyvateľstva boli počas celého sledovaného obdobia v obidvoch krajinách prakticky rovnaké, rozdiely sú však v intenzite prirodzeného prírastku (graf č. 6). Čo sa týka trendov vývoja prirodzeného prírastku, za posledných 100 rokov môžeme nájsť malé odlišnosti len v troch obdobiach. Ide o roky 1937 – 1940 (v Česku nárast prirodzeného prírastku, na Slovensku stagnácia), 1983 – 1993 (v Česku stagnácia prirodzeného prírastku, na Slovensku pokles) a 2008 – 2010 (v Česku zvyšovanie prirodzeného prírastku, na Slovensku stagnácia).

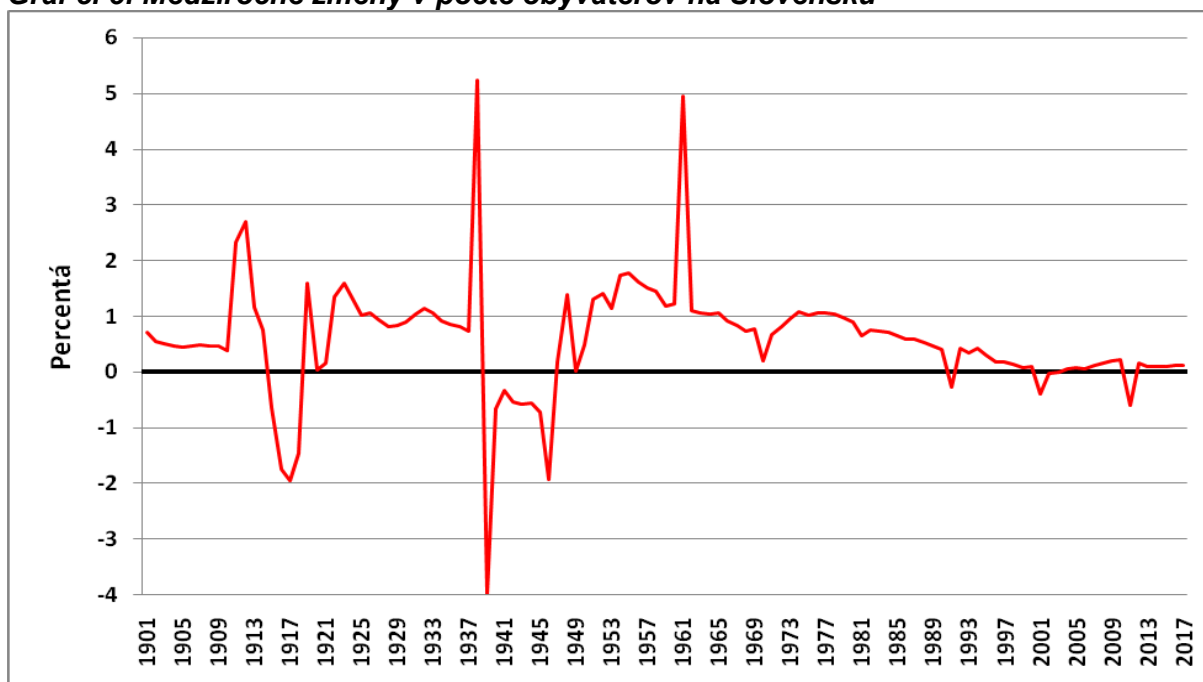
² *Neberieme do úvahy jednoročné zníženia počtu obyvateľov súvisiace so sčítaním obyvateľov, ktoré nevypovedajú o reálnej zmene počtu obyvateľov, ale sú predovšetkým dôsledkom nevidovanej migrácie v celom intercenzálnom období.*

Graf č. 4: Vývoj počtu obyvateľov na Slovensku

Zdroj: ŠÚ SR

Graf č. 5: Medziročné zmeny v počte obyvateľov na Slovensku

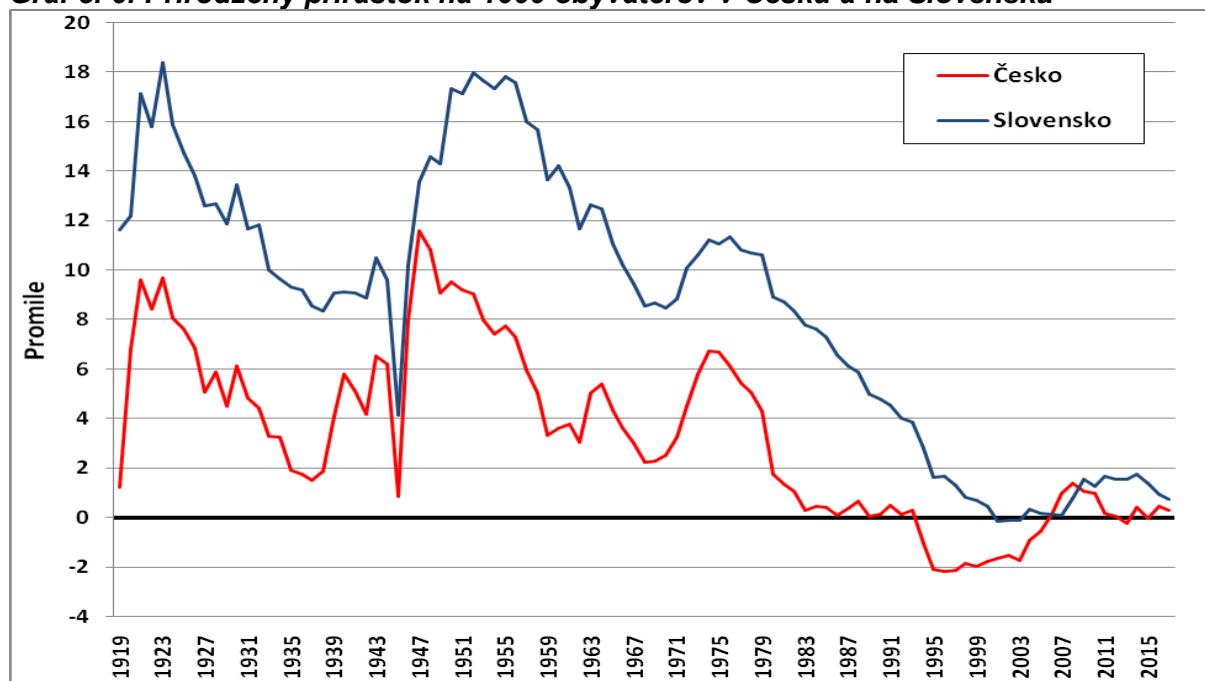

Zdroj: ŠÚ SR

Na druhej strane rozdiely v intenzite prirodzeného prírastku obyvateľstva sú počas celého sledovaného obdobia pomerne výrazné. V prepočte na veľkosť populácie je prirodzený prírastok na Slovensku výrazne vyšší ako v Česku. Jedinou výnimkou je obdobie 2006 – 2008, keď nastala opačná situácia. Až do začiatku 90. rokov minulého storočia boli hodnoty prirodzeného prírastku na 1 000 obyvateľov na Slovensku v porovnaní s Českom bežne 2- až 3-násobné, v niektorých obdobiach dokonca až niekoľkonásobné (1935 – 1938, 1959 – 1962, 1980 – 1997). Po roku

2000 sa rozdiely vo výške prirodzeného prírastku obyvateľstva začali znižovať a až po súčasnosť zostávajú relatívne nízke. Do obdobia malých rozdielov spadajú aj už spomínané roky 2006 – 2008, keď bol prirodzený prírastok v Česku vyšší ako na Slovensku.

Graf č. 6: Prirodzený prírastok na 1000 obyvateľov v Česku a na Slovensku

Zdroj: ČSÚ, ŠÚ SR

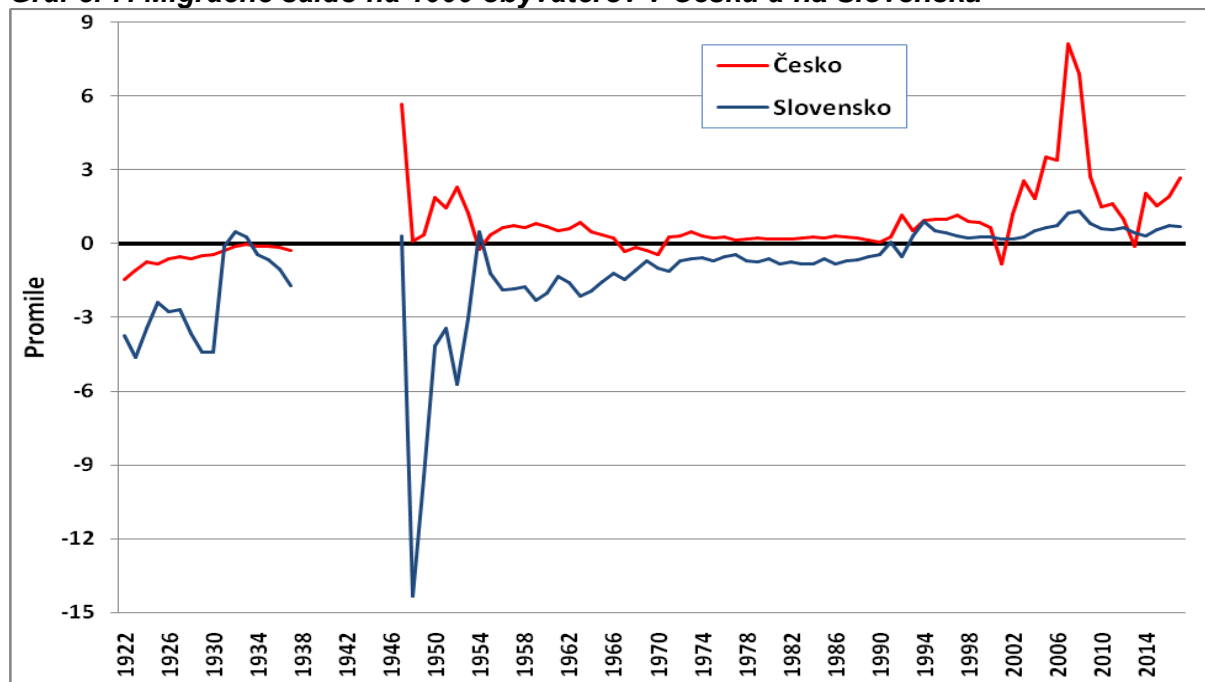
4.2 Migračné saldo

Migračné trendy v Česku a na Slovensku sú za posledných 100 rokov rozdielne. Aj keď rozdiely v intenzite neboli po väčšinu sledovaného obdobia veľké (hlavne pre obmedzenú možnosť pohybu v období socialistického Československa), líšil sa celý charakter migrácie. Kým Česko malo väčšinu sledovaného obdobia migračný prírastok, Slovensko bolo väčšinou migračne stratové (graf č. 7). Počas sledovaného obdobia bolo migračné saldo v oboch krajinách nízke, migračné prírastky alebo úbytky boli obvykle nižšie ako 1 osoba na 1000 obyvateľov. K najväčším výkyvom v migračných trendoch v oboch krajinách prispeli riadené presuny obyvateľstva a administratívne zásahy do evidencie migrácie (viď. kapitola 2.2 a 3.2). Spomenúť treba aj problémy s evidenciou osôb vysťahovaných do zahraničia, ktoré po roku 1990 majú obidve krajiny.

V medzivojnovom období evidujeme migračný úbytok v oboch krajinách, výrazne vyšší na Slovensku (viac ako 3 osoby na 1 000 obyvateľov). Najväčšie rozdiely v hodnote migračného salda medzi Českom a Slovenskom boli v období po 2. svetovej vojne. Na Slovensku migračný úbytok presiahol v rokoch 1948 – 1953 hodnotu 3 osoby na 1 000 obyvateľov, pričom hodnota z roku 1948 (-14,3 promile) znamená najväčší migračný úbytok obyvateľstva na Slovensku za posledných 100 rokov. V Česku, naopak, v tomto období evidujeme migračný prírastok nad úrovňou 1 osoba na 1 000 obyvateľov. Obdobie po roku 1950 až do konca 80. rokov minulého storočia je ovplyvnené obmedzenými možnosťami zahraničného sťahovania v socialistickom Československu. Najvýraznejšou zložkou migračného pohybu tak bola migrácia medzi Českom a Slovenskom, ktorá bola v tom období

vnútroštátnou migráciou (aj keď dnes ju hodnotíme ako zahraničnú). Z uvedených dôvodov bolo migračné saldo niekoľko desaťročí nízke. V Česku evidujeme mierny migračný prírastok, na Slovensku mierny migračný úbytok. Po zmene politických pomerov na prelome 80. a 90. rokov 20. storočia a následnom rozdelení spoločného štátu majú obidve krajiny (podľa oficiálnych štatistík) kladné migračné saldo. Na Slovensku ide o nízke hodnoty, zhruba 1 osoba na 1000 obyvateľov, v Česku o podstatne vyššie (hlavne v období 2006 – 2010).

Graf č. 7: Migračné saldo na 1000 obyvateľov v Česku a na Slovensku

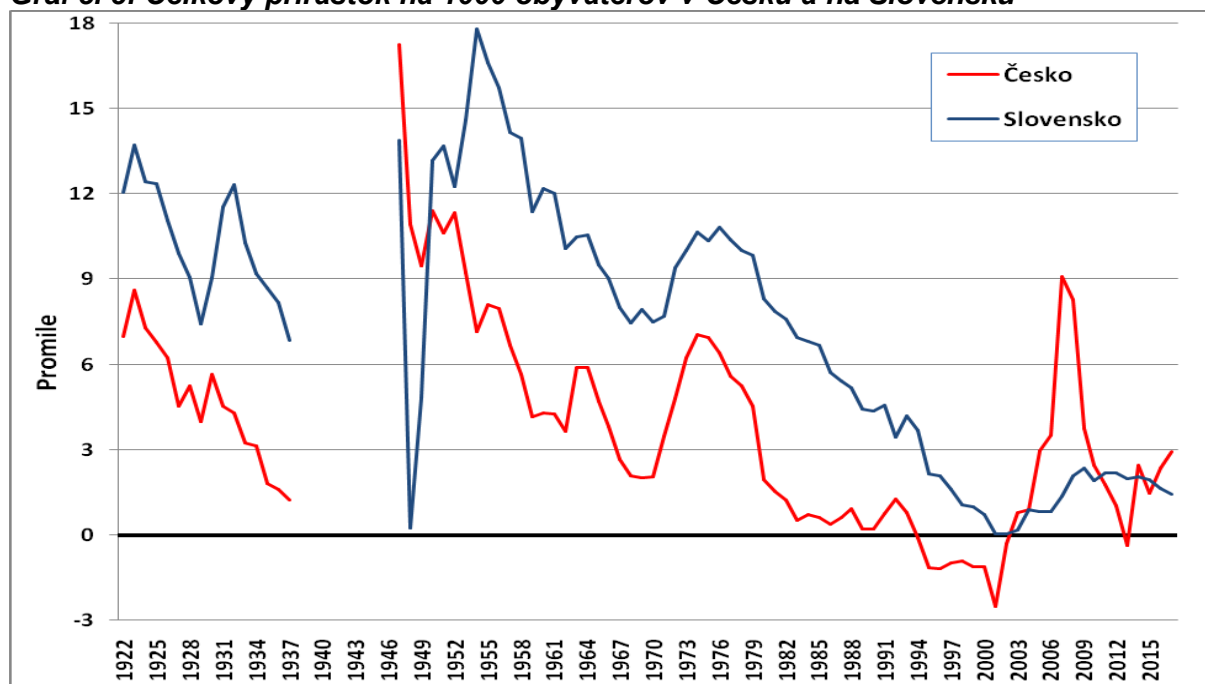

Zdroj: ČSÚ, ŠÚ SR

4.3 Celkový prírastok

V Česku aj na Slovensku má na úroveň celkového prírastku obyvateľstva rozhodujúci vplyv prirodzený prírastok, vplyv migračného salda je menej významný. Z uvedeného dôvodu sú trendy celkového prírastku (podobne ako prirodzeného prírastku) v obidvoch krajinách podobné, rozdiely medzi obidvomi krajinami sú však menšie ako v prípade prirodzeného prírastku (graf č. 8). Celkový prírastok obyvateľstva (po prepočte na veľkosť populácie) je väčší na Slovensku ako v Česku. Výnimkou je len obdobie tesne po skončení 2. svetovej vojny a roky 2005 – 2010. V obidvoch prípadoch ide o dôsledok veľkých rozdielov v migračnom salde medzi obidvomi krajinami. Kým na Slovensku (podľa oficiálnych štatistík) nebol celkový prírastok obyvateľstva počas sledovaného obdobia nikdy záporný, Česko zaznamenalo úbytok obyvateľstva v období 1994 – 2002.

Graf č. 8: Celkový prírastok na 1000 obyvateľov v Česku a na Slovensku

Zdroj: ČSÚ, ŠÚ SR

4.4 Počet obyvateľov

Vývoj počtu obyvateľov v Česku a na Slovensku je rozdielny (graf č. 2, graf č. 5). Počet obyvateľov v Česku sa za posledných 100 rokov výraznejšie nezmenil (keď berieme do úvahy začiatok a koniec sledovaného obdobia). K tejto skutočnosti výrazne prispel povojnový odsun nemeckého obyvateľstva z územia Českej republiky. Na Slovensku, naopak, evidujeme do roku 2000 trvalý rast počtu obyvateľov, ktorý bol prerušený len v období svetových vojen. Po roku 2000 sa počet obyvateľov na Slovensku zvyšuje len veľmi mierne, takže tento stav môžeme označiť za stagnáciu.

5. ZÁVER

Obdobie od vzniku 1. Československej republiky až po súčasnosť, ktoré tvorí historický kontext demografických analýz v tomto článku, môžeme označiť ako storočnicu poznačenú mnohými významnými a často aj tragickými udalosťami. Ide o dve svetové vojny, nástup a pád dvoch totalitných režimov, ktoré významne ovplyvnili svetové dianie, svetovú hospodársku a svetovú finančnú krízu, zmeny v štátoprávnom usporiadaní, nezriedka sprevádzané konfliktami a násilím, proces globalizácie a s ním spojený vznik nadnárodných spoločenských a inštitúcií. To všetko sú udalosti, ktoré ovplyvnili aj fungovanie Česka a Slovenska prakticky zo všetkých stránok, vrátane demografického vývoja.

Česko a Slovensko prežili väčšinu zo spomínaného turbulentného obdobia v spoločnom štáte – demokratickom aj totalitnom. Aj v obdobiach, keď fungovali oddelene, si tieto dve krajiny zachovali nadštandardné vzťahy. Spoločná história, dlhoročné väzby a kontakty na rôznych úrovniach priniesli blízkosť do česko-slovenských vzťahov, no na obidvoch stranách zostali zachované aj niektoré špecifické črty v rôznych oblastiach. V kontexte hodnotenia počtu a prírastkov obyvateľstva sa blízkosť medzi Českom a Slovenskom prejavuje v podobných trendoch prirodzeného a celkového prírastku, ako aj v pomerne intenzívnej

vzájomnej migrácii. Naopak, za špecifickosť možno považovať rozdielnu intenzitu prirodzeného a celkového prírastku, a rozdielny charakter migrácie.

Počas celého sledovaného obdobia je v obidvoch krajinách celkový prírastok obyvateľstva ovplyvňovaný hlavne prirodzeným prírastkom. Migračné saldo nie je väčšinou významné (hlavne v dôsledku uzavretých hraníc počas socialistického obdobia v rokoch 1948 – 1989). Migrácia má však niekoľko výkyvov, ktoré významne zasiahli do vývoja počtu obyvateľov. Ide o presuny a sťahovanie obyvateľstva v súvislosti so svetovými vojnami a hospodárskou krízou. Spomenúť treba aj problémy s evidenciou migrácie v období po zmene politického režimu na konci 20. storočia. Prirodzený aj celkový prírastok obyvateľstva má z dlhodobého hľadiska klesajúci trend a v súčasnosti sa pohybuje blízko nulovej hranice. To znamená, že medziročné zmeny v počte obyvateľov sú nevýznamné a dlhoročný rastúci trend počtu obyvateľov sa postupne zmenil na stagnáciu.

Dá sa konštatovať, že demografické rozdiely medzi Českom a Slovenskom sa ani po rozpade spoločného štátu na začiatku 90. rokov nezväčšili, skôr naopak. Prispieva k tomu pravdepodobne celosvetový globalizačný proces a hlavne európska integrácia, ktorej sú obidve krajiny súčasťou. Napriek štátnej hranici medzi Českom a Slovenskom nie je preto pravdepodobné, že demografické rozdiely medzi obidvomi krajinami sa budú v blízkej budúcnosti významnejšie prehlbovať.

LITERATÚRA

- [1] Demografická príručka – 2016: Czech Demographic Handbook. Praha : Český statistický úřad, 2017. (Obyvateľstvo, volby. Demografie ; kód 130055-17)
- [2] DIVINSKÝ, B.: Zahraničná migrácia v Slovenskej republike - stav, trendy, spoločenské súvislosti. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung, 2005. ISBN 978-80-89149-04-9.
- [3] HALUŠ, M. – HLAVÁČ, M. – HARVAN, P. - HIDAS, S.: Odliv mozgov po slovensky. Analýza odchodov Slovákov do zahraničia od roku 2000. Komentár 2017/1, Bratislava: Inštitút finančnej politiky MFSR, 2017.
- [4] KUČERA, M.: Populace České republiky 1918 - 1991. Praha: Česká demografická spoločnosť, Sociologický ústav AV ČR, 1994, 150 s.
- [5] MAJO, J. – ŠPROCHA, B.: Storočie populačného vývoja Slovenska II - populačné štruktúry. Bratislava: Infostat, Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Univerzita Komenského v Bratislave, 2016. ISBN 978-80-89398-31-7.
- [6] POTANČOKOVÁ, M. – JURČOVÁ, D. – PILINSKÁ, V. – VAŇO, B. Fertility between tradition and modernity. 2008. In: Frejka, T. – Sobotka, T. – Hoem, J. M. – Toulemon, L. (eds.): Childbearing Trends and Policies in Europe. Demographic Research, Special Collection 7, s. 1 – 4.
- [7] TIŠLIAR, P.: Formy organizovania vystáhovalectva zo Slovenska po vzniku Československej republiky. In: Šmigel', M. – Tišliar, O. a kol. Migračné procesy Slovenska (1918 – 1948). Banská Bystrica: Belianum, 2015, s. 56 – 71.

RESUME

A period from the establishment of the 1st Czechoslovak Republic until the present days may be regarded as a centenary marked by numerous important and often tragic events. They include two world wars, the rise and fall two totalitarian regimes significantly influencing the world affairs, the global economic and financial crises,

changes in constitutional arrangements, and the process of globalisation followed by the creation of transnational communities and institutions. These are all events affecting the functioning of the Czech and Slovak Republic basically in all respects, including the demographic development.

The Czech Republic and Slovakia spent the most of this turbulent period in a common state- both democratic and totalitarian. These countries maintained above-standard relationships even in periods when they were living autonomously. A common history, long-term connections and various contacts brought closeness to the Czech- Slovak relations, although some specificities had been preserved on both sides. In the context of the evaluated population size and growth, the closeness between the Czech Republic and Slovakia is reflected in similar trends of natural and total population growth, as well as in the relatively intensive mutual migration. On the other hand, the various intensity of natural and total population growth and the different nature of migration may be regarded as a specificity.

During the entire reference period, the total population growth was influenced mainly by the natural population growth in both countries. The migration balance is usually not significant. However, migration has several fluctuations which considerably affected the population growth. This concerns transfers and migration of population related to the World Wars and the economic crisis. The closed borders in the era of socialism and problems with the records of migration in the period after the political regime change at the end of the 20th century should be mentioned as well. In the long-term perspective, the natural and total population growth have a downward trend and currently approaching zero level. This means that the year-on-year changes in population size are not significant and the long-term upward trend of population growth has gradually turned into stagnation.

It can be stated that the demographic disparities between the Czech Republic and Slovakia have not been increased even after the dissolution of the common state at the beginning of the 1990s, but rather the opposite. The most likely causes were the process of globalisation and the European integration of which both countries are a part. Despite the Czech-Slovak state border, it is thus not very likely that the demographic differences between the two countries will considerably increase in the near future.

PROFESIJNÝ ŽIVOTOPIS

Doc. RNDr. Branislav Bleha, PhD. je vedúcim Oddelenia demogeografie a demografie Katedry humánnej geografie a demografie Prírodovedeckej fakulty UK v Bratislave. Zaoberá sa predovšetkým prognózovaním, populačnou politikou a populačnou geografiou. O roku 2010 pôsobí ako podpredseda Slovenskej štatistickej a demografickej spoločnosti. Bol zodpovedným riešiteľom popularizačného projektu APVV so zameraním na popularizáciu demografie (2007 – 2008), tajomníkom štátnej úlohy „Zmeny demografického vývoja, Atlas obyvateľstva Slovenska“ (2003 – 2006) a zodpovedným riešiteľom projektu APVV „Humánnogeografické a demografické interakcie, uzly a kontradikcie v časopriestorovej sieti“ (2013 – 2016). Od roku 2011 je prodekanom pre rozvoj a informačné technológie na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského.

Ing. Mgr. Pavel Hájek vyštudoval ekonómiu so zameraním na štatistiku a účtovníctvo na Provozně ekonomickej fakulte Českej zemědělskej univerzity v Prahe. V štúdiu pokračoval v magisterskom študijnom odbore Demografia na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe. Pracuje ako vedúci oddelenia informačných služieb Krajskej správy Českého štatistického úradu pre Stredočeský kraj, v rámci tejto inštitúcie pracoval aj na oddelení informačných služieb – ústredí. Dlhodobu sa špecializuje na oblasť demografie, predovšetkým regionálnu.

Ing. Boris Vaňo vyštudoval Vysokú školu ekonomickú v Bratislave, následne absolvoval postgraduálne štúdium z demografie na Karlovej Univerzite v Prahe. Od roku 1980 pracuje v Inštitúte informatiky a štatistiky ako výskumný pracovník v oblasti demografie. V rokoch 2000 – 2014 bol vedúcim Výskumného demografického centra, v období rokov 2006 – 2010 podpredsedom Slovenskej štatistickej a demografickej spoločnosti pre demografiu. Špecializuje sa na hodnotenie populačného vývoja, demografické prognózy a populačnú politiku.

KONTAKT

bleha@fns.uniba.sk
pavel.hajek@czso.cz
vano@infostat.sk